

SKUPNA USMERJENA RAZPRAVA

»Skupaj smo uspešnejši:

Begi mladoletnih oseb v škodljiva okolja – t. i. prezgodnje poroke romskih otrok«

18. april 2019, od 9.00 do 15.00

Poročilo

Hotel Šport, Otočec

Zapisała: mag. Marjeta Novak, moderatorka

Ozadje in namen posveta

Na nacionalnem posvetu o prisilnih porokah romskih otrok in begih mladoletnih oseb v škodljiva okolja, ki je potekal 8. novembra 2018 v Ljubljani, je bilo ugotovljeno, da je poleg systemskega naslavljanja problematike pomembno tudi regijsko in/ali lokalno povezovanje ključnih institucij, tako za uspešno preventivno kot intervencijsko delovanje. Vsaka regija in vsako okolje, kjer živijo Romi, ima namreč svoje specifikke, zato je poznavanje dejanskih razmer na terenu in iz njih izhajajoče ustrezno ukrepanje izredno pomembno.

Tokratna medinstitucionalna razprava se je zato osredotočila na prezgodnje poroke romskih otrok, in sicer z naslednjimi nameni in cilji:

- senzibilizacija pristojnih institucij za multidisciplinarno naslavljanje pojava prezgodnjih porok v jugovzhodni Sloveniji,
- multidisciplinarni pogled na bege mladoletnih oseb v škodljiva okolja oziroma t. i. prezgodnje poroke romskih otrok: stanje, trendi, izzivi,
- razumevanje vlog posamičnih pristojnih institucij in podpornih organizacij v ukrepanju in preventivi,
- identifikacija področij za izboljšave na ravni intervencije, prevencije in krepitve pristojnih institucij.

Dogodka so se udeležili predstavniki centrov za socialno delo, policije, tožilstva, romske skupnosti, nevladnih organizacij, zdravstvenih domov, osnovnih šol, Zagovornika načela enakosti, Mestne občine Novo mesto, Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, Ministrstva za zdravje.

Poročilo vsebuje dva sklopa povzetkov iz usmerjene razprave:

- I. Multidisciplinarni pogled na bege mladoletnih oseb v škodljiva okolja oziroma t. i. prezgodnje poroke romskih otrok: stanje, trendi, izzivi
- II. Predloge za izboljšave

Dogodek je moderirala mag. Marjeta Novak, certificirana profesionalna moderatorka, ob asistenci Natalije Vrhunc, mag., in Anje Novak.

Mag. Stanko Baluh, Urad Vlade RS za narodnosti, je uvodoma pozdravil vse udeležence ter izpostavil potrebo po poglobljeni in konstruktivni razpravi ter skupnem sodelovanju pri naslavljanju primerov t. i. prezgodnjih porok romskih otrok.

Nataša Brajdič Žagar, Center šolskih in obšolskih dejavnosti, je najprej predstavila izkušnjo in izzive odraščanja deklice v romskem naselju, nato pa podala oceno stanja in trende, ki jih opaža dandanes pri terenskem delu. Dogajajo se primeri, ko romske deklice zanosijo že pri 10-ih, 11-ih, 12-ih letih. Situacija se slabša; primerov prezgodnjih porok je več kot pred 10 leti. Večina romskih otrok v novomeškem okolju še danes pride le do 4. ali 5. razreda osnovne šole. Otroci so lahko inteligentni in nadarjeni – a če živijo v okolju, kjer doživljajo travme in niso zaščiteni pred zlorabami, potem ne morejo uspeti. Skupnost otrokom začrta pot – zgodnje poroke, materinstvo, tradicionalna vloga ženske. Getoizacija zato ni rešitev, saj problem le še krepí. Vstopnica v opolnomočeno življenje je izobrazba; pri tem pa je pomembna vloga učitelja in vseh drugih institucij, ki lahko podprejo otroke iz ranljivih skupin v smeri večjega opolnomočenja za samostojno življenje.

Andrea Celija, Urad Vlade RS za narodnosti, je v uvodni besedi poudarila, da kršitev otrokovih pravic v najbolj ranljivih romskih družinah ni mogoče opravičevati z romsko kulturo, saj gre za škodljive prakse in naučene socializacijske vzorce, ki se prenašajo iz roda v rod in ki preprečujejo zdrav razvoj otrok in

skupnosti. Potrebno je preventivno ukrepanje ter osveščanje in krepitev sodelovanja med institucijami. Za celovito naslavljanje tematike je pomembno regijsko in lokalno povezovanje ter vzpostavitev protokolov ukrepanja. Zaključki razprave bodo posredovani pristojnim resornim ministrstvom.

I. Multidisciplinarni pogled na bego mladoletnih oseb v škodljiva okolja oziroma t. i. prezgodnje poroke romskih otrok: stanje, trendi, izzivi

Irena Velič in Helena Govekar, Center za socialno delo (CSD) Ljubljana, sta predstavili primere iz prakse (Roje, Ljubljana) in izpostavili dobro sodelovanje z nevladno organizacijo Mozaik. Izkušnje je prispeval tudi **Polde Jevšek** iz CSD Novo mesto.

Iz primerov je mogoče izluščiti vzorce, ki so značilni za znaten delež prezgodnjih porok:

- Dekle in fant se spoznata preko facebooka; dekle zbeži k fantu.
- Vse več deklet na begu je mlajših od 15 let.
- Vse več je primerov, ko sta mladoletna oba – deklica in deček.
- Otroci, ki izpadejo iz šolskega sistema, so med najbolj ranljivimi in ogroženimi.
- Nekatere deklice kot razlog prebega navajajo nasilje v matični družini – a kasneje včasih spremenijo izjavo.
- Po prihodu dekleta k fantu pride do spolnih odnosov, kar romska kultura enači s poroko oziroma z začetkom zavezanosti ženske partnerju.
- Velikokrat je okolje, kamor pribežijo, za dekleta škodljivo: prenehajo obiskovati pouk, živijo v neprimernih bivanjskih razmerah ter postanejo podrejene fantu in njegovi družini. Marsikdaj so deležne telesnega in psihičnega nasilja.
- Če je njihov beg prijavljen, jih policija začne iskati. Ko jih najde, jih vrne staršem ali po potrebi obvesti center za socialno delo, ki poišče ustreznost namestitve v krizni center (v kolikor deklica dá privoljenje za to – pravica prostovoljne odločitve otroka je pred roditeljsko pravico).
- Socialni delavci skušajo deklici predstaviti škodljive posledice bega in jo vrniti k matični družini; pri čemer so le redko uspešni.
- Mnoge med njimi ob prvi priložnosti pobegnejo nazaj k fantu, ker zdaj »spadajo tja«; krog iskanja ter pobegov se začne na novo.
- Starši marsikdaj niso dovolj aktivni v prizadevanjih, da se njihov otrok vrne domov oz. doma ostane.
- Samopodoba romskih deklic je nizka: zato so podredljive in vdano prenašajo nasilje ter prisilno delo v novi družini. Ženske v romski skupnosti so praviloma odvisne od moškega (ne vozijo avta, niso zaposlene, odločitve zanje sprejemajo moški ...).
- Deček postane marsikdaj nasilen; veliko je tudi primerov premoženjskih deliktov in drugih prekrškov ter kaznivih dejanj.
- Običajno so problematične romske družine problematične z več vidikov (nepismenost, brezposelnost, družinski konflikti, odvisnosti, nasilje, kriminal, starši s posebnimi potrebami ...).
- Romski otroci so vzgojeni permissivno – starši dečka, kamor pribeži deklica, rečejo, da nanj nimajo nobenega vpliva (vzgojna nemoč romskih staršev). Pomanjkanje discipline in reda ustvarja težave v vzgojnih domovih.

Sam postopek ukrepanja predpisuje multidisciplinarno sodelovanje institucij in v grobem poteka takole:

- proučitev prejete prijave, informacije,
- sklic zunanje medinstitucionalne strokovne skupine; posvetovanje v strokovni skupini in razdelitev nalog,
- pridobivanje informacij: pogovor s starši; pogovor z otrokom,
- sodelovanje z institucijami, ki so povezane z otrokom: s šolsko svetovalno službo, zdravstvenim domom, CSD v drugi regiji,

- vključitev policije, strokovnih delavcev CSD, CSD v drugi regiji, OŠ, potencialna OŠ v drugi regiji, matere ...,
- načrt pomoči družini in otroku,
- predlog za izrek začasne odredbe na sodišče,
- mnenje sodišču,
- sestanek strokovne skupine – spremljanje izvajanja načrta pomoči,
- priprava predloga za izrek ukrepa trajnejšega značaja na sodišče,
- nadaljevanje sodelovanja z družino.

S 15. 4. 2019 se je v celoti uveljavil Družinski zakonik. Odločanje se je preneslo na sodišče, vsi ostali postopki v primeru ogroženosti otroka pa so enaki.

Kot država potrebujemo nacionalno strategijo za romsko problematiko. Urediti je potrebno bivalne razmere in preseči getoizacijo; v velikih romskih naseljih postanejo zadeve neobvladljive. Romom je potrebno zagotoviti priložnosti za delo (ne le preko javnih del, pač pa tudi v projektih) – ne pa odvisnosti od socialne pomoči iz generacije v generacijo. Dosledno je potrebno spoštovati zakone – od prihajanja v šolo naprej do pregona vseh kaznivih dejanj. Centri za socialno delo morajo dosledno izvajati naloge, ki jih imajo. Če 13-letnica zanosi, je to razlog za ukrepanje. Nujno je sodelovanje vladnih in nevladnih institucij.

Aleksander Piškur, samostojni policijski inšpektor

Policijska uprava Novo mesto ugotavlja povečan trend begov mladoletnih oseb v škodljiva okolja (v obdobju januar – marec 2019 je bilo 5 primerov). Pojav prezgodnjih porok in prisilnih porok je prisoten ne le v romskih okoljih, pač pa tudi v nekaterih drugih kulturnih okoljih. Število prijav je najverjetneje višje zaradi večje osveščenosti romskih družin in priseljenskih trendov ter vse bolj multikulturne družbe. Poleg učinkovite intervencije je pomembna celovita preventiva, v kateri sodelujejo vse pristojne institucije. Skupni cilj mora biti varstvo otrokovih pravic, ne pa opravičevanje dejanj s kulturnimi tradicijami.

Policija lahko ukrepa na podlagi prijave. Izkušnje kažejo, da so intervencije najbolj učinkovite, če je prijava takojšnja – odločna zahteva staršev, da želijo nazaj svojega otroka. Pomembna je vsaka ura; idealno policija deklico najde, še preden se zgodi spolni odnos. Prijavo lahko poda katera koli pristojna institucija; kot tudi romska ali sosedska skupnost. Prijava je lahko anonimna.

Policija ukrepa v skladu z usmeritvami in priporočili: »Pobegi mladoletnih oseb od doma v druge družinske skupnosti« 220-17/2016/3 (207-06). Pozitivna sprememba je, da ima od leta 2017 dalje policija možnost vstopiti v tuja stanovanja in druge prostore, če je to nujno za zavarovanje otroka ali mladoletnika, ki so ga starši ali zakoniti zastopniki prijavili kot pogrešanega (spremembe ZNPPOL in Pravilnika o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o policijskih pooblastilih (15. čl. – Vstop v tuje stanovanje in druge prostore)). Pojavljati pa so se začeli primeri, ko prebeglo mladoletno deklico skrivajo v gozdu oziroma drugod – zunaj domov, kjer jo je težje locirati.

Skladno z 58. in 59. členom ZNPPOL (privedba otroka ali mladoletnika, ko ta pobegne od doma v njemu škodljivo okolje) je reakcija države potrebna tudi, ko je videti, da je otrok sam pristal ali izzval ogrožajočo situacijo. Za nujno potreben čas je dopuščena možnost privedbe v policijske prostore.

Pomembno je bolj izpostaviti in inkriminirati odgovornost odraslih: nagovarjanje po telefonu, internetu, pomoč pri zagotavljanju prevoza...; skrivanje deklice, preprečevanje vstopa v hišo policiji in CSD itn.

Barbara Jenkole Žigante, višja državna tožilka, Okrožno državno tožilstvo v Krškem

V Posavju in na Dolenjskem je vse več primerov prezgodnjih porok, ko sta storilec in žrtev mladoletni osebi. Zlasti v primeru mladoletnih storilcev pogosto ni učinkovitega ukrepanja in prevzema odgovornosti; tožilstva ne uspejo pripeljati primerov do obsodilnih sodb ali izrekov vzgojnih ukrepov.

Ugotovitve kažejo, da deklice v zadnjih letih hitreje telesno in duševno dozorevajo in preidejo v adolescentno obdobje; zato se bo ta pojav še krepil.

Najpogostejše kaznivo dejanje v primeru prebegov in romskih porok je spolni napad na deklico pod 15 let; imamo tudi primere, ko sta oba mlajša od 14 let. Večkrat gre za storilce, ki izvajajo tudi nasilje in premoženjska kazniva dejanja.

Ključna kazniva dejanja, na katera se tožilci navezujejo pri svojem delu, so:

- Odvzem mladoletne osebe - 190. člen KZ-1
- Zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje - 192. člen KZ-1
- Pridobivanje oseb, mlajših od petnajst let, za spolne namene - 173.a člen KZ-1
- Trgovina z ljudmi - 113. člen KZ-1
- Prisiljenje - 132. člen KZ-1
- Prisilna sklenitev zakonske zveze ali vzpostavitve podobne skupnosti - 132.a člen KZ-1
- Ugrabitev – 134. člen KZ-1
- Nasilje v družini 191. člen KZ-1
- Nasilništvo 296. člen KZ-1

Težave, ki jih imajo tožilci pri dokazovanju tistih dejanj, ko sta storilec in žrtev mladoletna oziroma še otroka:

- Težko je dokazati silo, grožnjo, avtoritativno razmerje ... Težava je v definiciji spolne zlorabe (npr. protipravnost je izvzeta, če ne gre za veliko razliko v kronološki starosti ali telesni oziroma duševni razvitosti).
- Izvedensko mnenje izhaja iz primerjave kultur romske in neromske populacije in tako ustavi postopek.
- V primeru da deklice same opustijo šolanje – starši pa temu nasprotujejo in iščejo pomoč na centru za socialno delo in policiji – ni možnosti ukrepanja (dokazati je potrebno naklep staršev, otrok zapusti šolo).
- Kaj je dalj trajajoča skupnost? Pri prebegih gre večkrat za krajša časovna obdobja (tu bi bilo potrebno dikcijo spremeniti ali razširiti).
- Načelo ne bis in idem (ne dvakrat o isti stvari): če je nekdo npr. obsojen za prekršek neprihajanja otrok v šolo, ne more biti za to ponovno preganjan.
- Večina deklic sama želi biti pri fantu in se skriva pred svojimi starši.
- Velika težava so pričanja oškodovanke in drugih prič na sodišču. Oškodovanke in drugi člani romske skupnosti želijo s svojim pričanjem pomagati storilcu in spreminjajo svoje izjave (dlje kot postopek traja, manj povedo; težje je delo tožilcev). Nekatere potencialne priče trdijo, da so si v sorodu, da se lahko odpovejo pričanju zoper storilca.
- Starši dečka ne sodelujejo, ker to ni v njihovi moči (posledica permisivne vzgoje in vzgojne nemoči romskih staršev).

Potrebno je okrepiti medinstitucionalni/medagencijski takojšnji odziv pri obravnavi primerov; pridobiti sodelovanje romske skupnosti pri obsojanju mladoletnih porok ter – ob prvenstveni preventivi – nadgraditi zakonske norme, da bo delo pristojnih institucij lahko bolj učinkovito.

II. Predlogi za izboljšave

1. Krepitev institucij

Kadrovska okrepitev vseh pristojnih institucij zaradi specifik in zahtevnosti dela z romsko populacijo

- Večina institucij in nevladnih organizacij je kadrovsko podhranjenih; delo z Romi zahteva več kompetenc, časa in drugih virov, saj je veliko kompleksnejše od dela z večinsko populacijo.
- Optimalno bi bilo, da je vsaj ena oseba v instituciji (OŠ, CSD) odgovorna za Rome. Zaradi zahtevnosti v teh vlogah potrebujemo najboljše kadre, ki se ne menjujejo pogosto, saj je ustvarjanje zaupanja z Romi osebno in dolgotrajen proces; hkrati pa je potreben precejšen čas, da se oseba primerno uvede in seznanji s tematiko.
- Idealno bi tak koordinator izhajal iz romske skupnosti.
- Vsi kadri, ki imajo pri delu opravka z Romi, morajo biti dodatno senzibilizirani za kulturne razlike in usposobljeni za delo s specifikami Romov kot ranljive skupine.
- Ta znanja morajo usposobljeni strokovni delavci nato multiplicirati med ostale sodelavce in tako krepiti kompetenčnost celotnega sistema, v katerem delujejo.
- Pri delu z Romi je pomembna osebna podpora – npr. zaposlenega v CSD ali prostovoljcev nevladnih organizacij (da takšna oseba obišče Rome na domu, jih informira o možnostih, ki so jim na voljo, jih spremlja pri vpisu v vrtec ali šolo ...).
- Pravilniki notranje organiziranosti in delovanja morajo upoštevati specifične in zahtevnosti dela z romsko populacijo.

Center za socialno delo

- Pilotni projekt: specializiran oddelek za delo z Romi na območju CSD Dolenjske in Bele krajine.
- Dosledno izvajanje nalog, ki jih CSD imajo (npr. nosečnost 13-letnice je znak za ukrepanje).
- Zagotoviti namensko rabo socialnih transferjev in preučiti možnost, da je odtegnitev dela socialnih transferjev pozitivna motivacija za spreminjanje škodljivih navad.

Policija

- Pravilen hiter odziv policistov na prijavo je zelo pomemben za učinkovito ukrepanje, zato je potrebno vse policiste usposobiti za razumevanje problematike in ustrezno hitro ukrepanje.
- Potreba po superviziji: izboljševanje procesov na podlagi refleksije (ne)uspehov.
- Okrepiti delo na terenu, s čimer lahko policija izboljša tako intervencijsko delovanje kot preventivo.

Šole

- Otroci, ki izpadejo iz šolskega sistema, so med najbolj ranljivimi in ogroženimi; zato je celovita podpora izobraževanju romskih otrok ključen preventivni faktor.
- Ozaveščanje romskih otrok in opolnomočenje romskih deklic glede spolnega zdravja, pravic žensk, življenjskih možnosti: v OŠ so romske deklice in dečki zbrani na enem mestu, zato jih je tam najlažje doseči.
- Povabilo različnim strokovnjakom (zdravstvo, policija) za izvajanje izobraževalnih delavnic na OŠ z namenom senzibiliziranja in usposabljanja šolskih delavcev za prepoznavanje tveganj ter za delo z romsko populacijo (npr. predavanje zdravstvenih delavcev na OŠ o prezgodnji zanositvi, spolnih odnosih in o posledicah).
- Vodstva šol morajo prepoznati pomen usposobljenosti kadrov za delo z Romi. Zagotoviti je potrebno nadomestila za odsotnost zaposlenih, da se lahko udeležijo relevantnih usposabljanj.
- Optimalno bi bilo v svete staršev vključiti tudi predstavnike romske skupnosti.

Zdravstvo

- Zdravstveni domovi imajo zdravstveno-vzgojne centre, v katerih se različni interdisciplinarni kadri povezujejo pri delu z odraslimi in otroki različnih starostnih skupin (od vrtca do šole); v skladu s priporočili Nacionalnega inštituta za javno zdravje. Znotraj tega obstaja manevrski prostor za optimizacijo dela z romsko populacijo.

Romska skupnost

- Romska skupnost mora jasno obsoditi škodljive prakse zgodnjih porok in s pristojnimi institucijami sodelovati pri njihovem izkoreninjanju – od preventive do intervencij (sodelovanje namesto oviranje dela institucij).
- V posamičnih primerih lahko predstavniki romske skupnosti vplivajo na družino, pri kateri se mladoletna deklica nahaja, da le-ta ne spodbuja škodljivih praks, pač pa da deklico vrne matični družini in po potrebi sodeluje s pristojnimi institucijami.
- Spreminjati zakoreninjeno podredljivo vlogo žensk v romskih skupnostih.

2. Medinstitucionalna izobraževanja

Senzibiliziranje in usposabljanje uradnih in strokovnih oseb, ki delajo z romsko populacijo (CSD, policija, zdravstvo, šole, tožilstvo, sodstvo, sodni izvedenci ...), mora vsebovati vsaj naslednje teme:

- Preseganje stereotipov in predsodkov.
- Kazalniki za prepoznavo škodljivega okolja, tveganih vedenj in potencialnih žrtev ter storilcev.
- Učinkovito intervencijsko ukrepanje.
- Učinkovita preventiva.
- Pomen vzpostavitve zaupanja in odnosa pri delu z romsko skupnostjo.

Izobraževanja, ki se jih na lokalni ali regijski ravni istočasno udeležuje več institucij z različnih področij, so bolj učinkovita, saj udeleženci lažje razumejo kompleksnost problematike in medsebojno soodvisnost v naslavljanju problemov. Hkrati pa delujejo povezovalno in krepijo interdisciplinarne strokovne mreže.

3. Medinstitucionalno sodelovanje

Namen medinstitucionalnega sodelovanja je koordiniran kontinuiran pristop za celovito obravnavanje najbolj ranljivih družin in njihovih otrok.

Cilji:

- izboljševanje medinstitucionalnega sodelovanja;
- redna izmenjava informacij za spremljanje stanja na terenu;
- celovito načrtovanje ukrepov in
- spremljanje izvajanja.

Zelo pomembno je, da se aktivno pridobi oziroma vzgoji predstavnike romske skupnosti za sodelovanje v medinstitucionalnem timu in posamičnih preventivnih projektih.

Koraki do učinkovitega medinstitucionalnega sodelovanja:

- Identifikacija možnih članov: center za socialno delo, policija, okrožno državno tožilstvo, šole, zdravstveni domovi. Tudi predstavniki nevladnih organizacij, predstavniki Romov, občine; po potrebi drugi zavodi in institucije.
- Določitev koordinatorskega: ali center za socialno delo ali Urad za narodnosti ali občina ali policija?
- Priprava akcijskih načrtov

- teme izhajajo iz lokalnega okolja
- določitev dolgoročnih in kratkoročnih ciljev
- akcijski načrt za doseg ciljev
- spremljanje izvajanja
- Srečevanje 5- do 6-krat letno (po potrebi še dodatna srečanja)
- Priprava poročila na letni ravni. Izsledki iz poročil se vključijo v vladno poročilo o položaju romske skupnosti.
- Cilj: na mikrosistemih urejati in reševati težave.
- Fokus dela: otroci.

4. Sprememba kaznovalne politike

Poleg celovitega preventivnega delovanja je za resničen premik potrebno razmisliti o učinkoviti represiji in zaostritvi kaznovalne politike, kar bi močno prispevalo k učinkovitejšem delu institucij.

Predlogi:

- Pomembno je bolj izpostaviti in inkriminirati odgovornost odraslih: uvesti kaznivo dejanje omogočanja in napeljevanja za življenje v zunajzakonski skupnosti pri osebah, mlajših od določene starosti (zgled: Hrvaška).
- Spremeniti ali razširiti dikcijo dalj trajajoče skupnosti (pri prebegih gre večkrat za krajša časovna obdobja, ki ne sodijo v katero dalj trajajočih skupnosti).
- Jasneje opredeliti primerljivo starost deklice in dečka (vse več je primerov, ko sta oba mladoletna; in tukaj nastanejo vrzeli v postopkih).
- Premislek o smotrnosti pravice prostovoljne odločitve otroka pred roditeljsko pravico (pri namestitvah deklic v krizne centre).
- Premislek o omejitvi socialnih transferjev v primeru neobiskovanja šole in zadrževanja pobeglih otrok.

5. Podpora rednemu šolanju

- Vključitev v predšolsko vzgojo kot predpogoj za obvladanje slovenskega jezika ter osnovnih delovnih in odnosnih navad.
- Odpravljanje strahu do šole s privlačnimi prireditvami (dan odprtih vrat, ekskurzije, zabave ...), informiranjem ter vključevanjem širše družine (npr. babic).
- Aktivno vključevanje romskih otrok v različne prireditve, dejavnosti, preventivne delavnice, predavanja.
- Ozaveščanje romskih staršev:
  - OŠ o predavanjih obvesti CSD, ki tja napotijo romske starše.
  - Pri vabljenju je pomemben osebni stik in obisk institucije v naselju.

6. Delo z romskimi starši

- Vzpostavljanje zaupanja: potrebno je vzpostaviti osebni odnos z Romi, jim dati podporo (priti v naselje, peljati otroke, jim pomagati), da čutijo sprejetost brez obsojanja; to je podlaga za zaupanje.
- Pomembna je vloga babic v romski skupnosti; k njim se zatečejo otroci po podporo, zato so pomemben člen v sodelovanju z romsko skupnostjo.
- Osveščevalne aktivnosti v naselju (različne stroke – zdravstvo, sociala, policija, vrtci, NVO ...).
- Individualno delo s starši: spremljati posamične ranljive družine od najnežnejših otroških let dalje.
- Motiviranje staršev, da otroci končajo osnovno šolo:
  - Pull motivacija (ozaveščanje o dobrobitih za otroke in skupnost)
  - Push motivacija (pogojenost socialnih transferjev z obiskovanjem šole)

- Romom ponuditi zanimive vsebine zunaj njihovega okolja (izleti, kulturne prireditve, tečaj cestno prometnih predpisov, delavnice, vključevanje v vrtec, ...).
- Sodelovanje z lokalno skupnostjo (npr. gasilci, vključevanje Romov v kulturno društvo, športna društva, glasbeno šolo)

7. Opolnomočenje romskih deklic

- Pomembno je, da je ozaveščanje in izobraževanje kontinuiran proces, ki poteka na več ravneh – v šoli in preko programov v naseljih.
- Prvi pogoj je vzpostavitev zaupanja; to se najlažje ustvari s programi na terenu (v naseljih).
- Programi morajo biti zasnovani privlačno (zanimive teme – spolnost, življenjske možnosti za ženske, zaposlitvene možnosti ...).
- Ustvarjanje filmčkov in zloženek o življenjskih izbirah in njihovih posledicah.

8. Delo s potencialnimi mladoletnimi storilci

Izzivi so kompleksni. Po eni strani gre za nepoznavanje slovenskega jezika, nepoznavanje možnosti (npr. bivanje v stanovanjskih skupnostih), zadržanost pri pogovorih o spolnosti. Po drugi strani gre za organizacijske izzive: cenzusi sofinanciranja projektov glede na število udeležencev. Za tovrstne občutljive teme velike skupine niso primerne niti jih ni mogoče oblikovati; individualna obravnava je primernejša.

Dodaten izziv je dvojna vloga strokovnega osebnosti, ki (a) vzpostavlja individualni zaupni odnos in (b) ima pristojnosti sprejemanja odločitev.

Predlogi:

- Individualno delo s fanti (razpisi naj te oblike dela podprejo.)
- Uporaba sodobnih tehnologij in medijev: filmčki s pozitivnimi zgledi; osveščanje o kaznivih dejanjih in posledicah ...
- Osmisliti prosti čas z relevantnimi programi in aktivnostmi (npr. šport).
- Večdnevni tabori zunaj naselja.

9. Optimizacija razpisov na lokalni in nacionalni ravni

- Za preventivno delo z mladimi (zlasti fanti) je pri občutljivih temah potrebno delati individualno. Zato naj občinski razpisi podprejo projekte, ki omogočajo individualno delo: število udeležencev naj ne bo ključni kriterij.
- Vrzel v razpisih: manjkajo razpisi za tista romska naselja, ki nimajo statusa naselja (npr. Roje v Ljubljani).

10. Priročnik o prezgodnjih in prisilnih porokah

Priročnik o prezgodnjih in prisilnih porokah bi na enem mestu zbral vse potrebne informacije za učinkovito intervencijsko ukrepanje, hkrati pa bi deloval osveščevalno na širšo strokovno in laično javnost.

Vsebine, ki jih prispevajo strokovnjaki relevantnih institucij:

1. Predstavitev tematike in razjasnitev osnovnih pojmov in pojavnih oblik: prezgodnje poroke in begi mladoletnih oseb v škodljiva okolja; prisilne poroke.
2. Smernice za ukrepanje po institucijah (CSD, policija, šole, zdravstveni domovi – pediatri/ginekologi, tožilstvo, sodstvo ...): postopkovnik in mreža kontaktov.
3. Kazalniki tveganih vedenj za prepoznavo potencialnih žrtev.

4. Predstavitev temeljne relevantne zakonodaje (kazenski zakonik, družinski zakonik).

Distribucija:

Osnovne šole in romski pomočniki, vrtci, zdravstveni domovi, centri za socialno delo, policija, bolnišnice/porodnišnice, romska skupnost, sodstvo, tožilstvo, sodni izvedenci, nevladne organizacije, občine ...

